

УДК 330.526.32: 369.011.4

Г. М. Коцюрубенко

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Анотація. У статті розглянуто деякі проблемні аспекти формування основних показників державних соціальних стандартів життя. Основну увагу приділено дослідженню прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту. Зроблена спроба окреслення впливу показників соціальних стандартів життя на фінанси домогосподарств.

Ключові слова: ринкова економіка, прожитковий мінімум, фінанси домогосподарств

A. Kotsyurubenko

Social standards and the influence of social standards to household finances

Summary. Some problem aspects of forming of basic state social standards of life are considered in the article. Basic attention is spared the study of living wage as a base social standard. An attempt to outline influence of social standards of life to household finances is done.

Key word: the market economy, the living wage, the household finances

A. H. Kočyurubenko

Социальные стандарты и их влияние на финансы домохозяйств

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые проблемные аспекты формирования основных показателей государственных социальных стандартов жизни. Основное внимание уделено изучению прожиточного минимума как базового социального стандарта. Сделана попытка очертить влияние социальных стандартов жизни на финансы домохозяйств.

Ключевые слова: рыночная экономика, прожиточный минимум, финансы домохозяйств

Постановка проблеми. Становлення домогосподарств України як повноправних учасників фінансових відносин визначає їх більшу незалежність та самостійність, зокрема у напрямку забезпечення свого існування та розвитку, а від так роль держави, щодо життєзабезпечення населення значно

відрізняється від командно-адміністративного ладу. Це необхідно враховувати при розробці як економічної політики взагалі, так і соціальних стандартів та гарантій зокрема. Адже, саме реалізація вираженої стратегії побудови системи гарантування населенню певних соціальних стандартів життя є запорукою успішного розвитку ринкових відносин в країні.

Досвід існування системи гарантування соціальних стандартів життя для вітчизняних домогосподарств свідчить про наявність багатьох проблемних аспектів функціонування даного напряму державної політики, що відображається не лише безпосередньо на добробуті населення, але й гальмує процеси становлення домогосподарства як повноправного та самостійного учасника економічного кругообігу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем формування соціальних стандартів та забезпечення соціальних гарантій населенню в умовах розвитку ринкової економіки в Україні знаходиться в колі наукових інтересів багатьох фахівців, серед яких А. Жуковська, О. Пищуліна, Л. Новосельська, А. Писаревська, Н. Савченко, С. Синчук, М. Шаповал та інші.

Проте, з огляду на відносно нетривалий час залучення вітчизняних домогосподарств до фінансових відносин, питанню важливості показників соціальних стандартів для застосування не лише на рівні держави, а й для функціонування домогосподарства, у ході становленні останнього як повноправного учасника фінансових відносин, у вітчизняних наукових дослідженнях приділена не значна увага.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення результатів дослідження проблем формування основних показників соціальних стандартів життя, спроби автора виявити їх вплив на фінанси домогосподарств і окреслити можливі напрями використання для населення у ході становлення домогосподарства як повноправного та самостійного учасника фінансових відносин.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які були пов'язані з переходом до ринкових методів економічної діяльності, стали каталізатором появи нових учасників, зокрема виділення домогосподарства як самостійного та повноправного суб'єкта, що безпосередньо задіяний у всіх процесах, пов'язаних з виробництвом, розподілом та споживання ВВП країни. А від так, домогосподарство залучається до фінансових відносин та стає їх невід'ємною складовою, у тому числі через формування грошових потоків. Ці потоки пов'язують домогосподарство з іншими учасниками, створюють умови для належного розвитку і задоволення потреб членів даного утворення, та складають матеріальну основу фінансів домогосподарств.

Фінанси домогосподарств визначають як «сукупність економічних відносин, матеріалізованих у грошових потоках, у які вступають домашні господарства з приводу формування, розподілу й використання фондів коштів із метою задоволення матеріальних і духовних потреб своїх членів»[1, с. 10].

Отже, виступаючи суб'єктом фінансових відносин домогосподарства залучаються до взаємодії з іншими учасниками, одним з яких виступає держава, адже саме держава в особі уповноважених органів за допомогою низки економічних важелів має безпосередній вплив на стан функціонування фінансів домогосподарств, зокрема через встановлення соціальних стандартів життя населення, що має безпосередній вплив, як на формування доходів, так і щодо можливості та необхідності здійснення витрат домогосподарствами.

Відповідно до законодавства, державні соціальні стандарти тлумачаться як – «встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій», а саме «встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [2].

Від так, до визначальних показників, що характеризують рівень життя населення, відноситься показник прожиткового мінімуму, який прийнято вважати «базовим соціальним стандартом», що відображає у вартісному еквіваленті мінімальний набір товарів (продовольчих та непродовольчих) і послуг, що їх має отримувати індивід за для забезпечення фізіологічних, духовних та соціальних потреб[3].

Прожитковий мінімум застосовується для: загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України; визначення права на призначення соціальної допомоги; визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших; встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян; формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів[4].

Отже, прожитковий мінімум за своїм призначенням має забезпечувати потреби як фізіологічного, так і соціального характеру. Позитивною можна вважати тенденцію до збільшення показників прожиткового мінімуму (Табл.1).

Проте, в сучасних умовах функціонування вітчизняних домогосподарств, прожитковий мінімум не виконує покладених на нього функцій та не виступає повноцінним індикатором, що відображає першочергові потреби й вартісний еквівалент можливості їх забезпечення[6]. Більш того, низка експериментів, що були проведені активістами профспілкових організацій України, яскраво продемонстрували неможливість забезпечення за рахунок прожиткового мінімуму навіть фізіологічних потреб за нормами та нормативами, що використовуються при розрахунку базового соціального стандарту[7].

Таблиця 1.

Динаміка показників загального прожиткового мінімуму та прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01.01. відповідного року, 2001-2012рр¹.

Рік	Прожитковий мінімум (грн.)		Темп приросту показників прожиткового мінімуму до попереднього року (%)	
	Загальний показник	Працездатні особи	Загальний показник	Працездатні особи
01.01.2001	311,30	331,05	х	х
01.01.2002	342,00	365,00	9,86	10,26
01.01.2003	342,00	365,00	0,00	0,00
01.01.2004	362,23	386,73	5,92	5,95
01.01.2005	423,00	453,00	16,78	17,14
01.01.2006	453,00	483,00	7,09	6,62
01.01.2007	492,00	525,00	8,61	8,70
01.01.2008	592,00	633,00	20,33	20,57
01.01.2009	626,00	669,00	5,74	5,69
01.01.2010	825,00	869,00	31,79	29,90
01.01.2011	894,00	941,00	8,36	8,29
01.01.2012	953,00	1 004,00	6,60	6,70

¹ Розраховано самостійно на основі даних з ЗУ «Про державний бюджет України» на відповідний рік[5]

Так, за даними експертних оцінок, при врахуванні визначених нормативів, прожитковий мінімум у 2007 році мав би складати 1 249 грн., згідно ж законодавчих актів даний показник на кінець року досяг значення у 532 грн., щодо показників 2010 року, то прожитковий мінімум складав 875 грн. проти визначених експертами 2 000 грн. (Табл. 2)[8;9, с. 109].

Таблиця 2.

Порівняльна таблиця показників прожиткового мінімуму, 2007-2010 рр.

Рік	2007	2008	2009	2010
Законодавчо закріплений загальний прожитковий мінімум на момент проведення експерименту, грн.	532	626	701	875
Визначений експертами загальний прожитковий мінімум на момент проведення експерименту, грн.	1 249	1 660	–	2 000

Такі розбіжності пов'язують у першу чергу з:

- не легітимністю споживчого кошика, який складає основу для встановлення прожиткового мінімуму. Відповідно до законодавства, набір продуктів харчування та набір непродовольчих товарів, що використовуються при встановленні прожиткового мінімуму, повинні переглядатись не рідше одного разу на п'ять років. Натомість, на сьогоднішній день, при розрахунку прожиткового мінімуму використовується набір продуктів та послуг зразка 2000 року.

- невідповідністю набору продуктів та послуг, що використовується для розрахунків, як фізіологічним нормам, так і сучасним потребам населення. На переконання фахівців, вітчизняний споживчий кошик потребує значного корегування з урахуванням сучасних медичних стандартів як харчування так і життя населення. Крім того, у переліку послуг не знайшло свого відображення поява витрат у населення, пов'язаних із необхідністю здійснення платного навчання та оплати медичної допомоги тощо.

Так, відповідно до затверджених законодавчо нормативів, для працездатного населення чоловічої статті, наприклад, передбачається використання верхнього зимового одягу в кількості 1 одиниця протягом 4 років (для жінок – протягом 8 років), светр (як для жінок так і для чоловіків) – 1

одиниця протягом 3 років, краватка (для чоловіків) – 1 протягом 10 років, взуття зимове – 1 пара протягом 5 років. Щодо забезпечення послуг культури, то їх кількість дорівнює 12 штукам на рік у розрахунку на середньостатистичну родину й 1, 72 грн. на місяць на одну особу[10].

Необхідно відзначити, що при розрахунку споживчого кошика не враховуються ні регіональні відмінності, що мають місце у цінах на товари та послуги, ні відмінності між містом та селом. Так, за даними досліджень, середньостатистична родина в Києві повинна закупити необхідних для життя продуктів на 1 650 гривень, у Івано-Франківську – на 1 330 гривень, у Волині – 1 360 гривень[11].

Невідповідність базового соціального стандарту реальним потребам населення, відповідно, зумовлює неліквідність й інших показників, зокрема мінімальної заробітної плати (МЗП), що нівелює позитивні тенденції до її збільшення над рівнем загального прожиткового мінімуму(Рис. 1). Проте, з огляду на той факт, що МЗП підлягає оподаткуванню, можна дійти висновку, що реальний її розмір – сума грошових коштів, яку безпосередньо отримує особа – все одно менша як показника загального прожиткового мінімуму, так і показника прожиткового мінімуму для працездатних громадян, що використовується при розрахунку податкової соціальної пільги, тобто має місце порушення гарантованих державою прав для кожного громадянина.

Від так, у процесі свого функціонування як суб'єкта фінансових відносин, домогосподарство має орієнтуватись на певні економічні показники, зокрема на реальний прожитковий мінімум – за своєю суттю, сума прожиткового мінімуму є тією граничною сумою грошових коштів, які є необхідними для членів домогосподарства за для можливості фізичного існування даного суб'єкта ринкової економіки, адже без забезпечення потреб та послуг, вартість яких включена до складу даного показника, мова взагалі не може йти про існування, а тим більше – про повноцінну участь домогосподарства у фінансових відносинах.

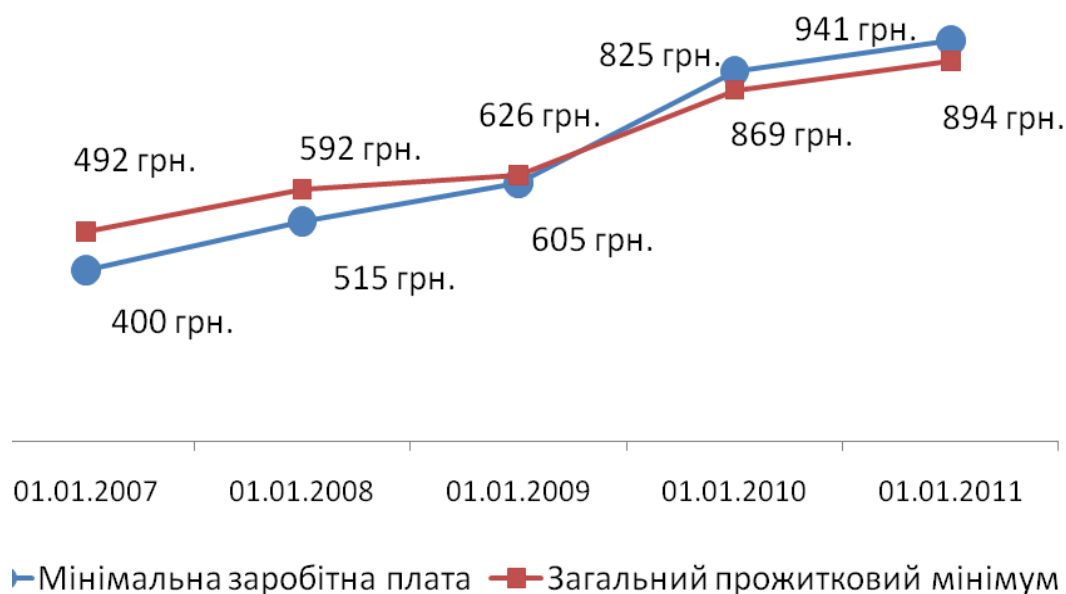

Рис. 1. Співвідношення розмірів мінімальної заробітної плати та загального прожиткового мінімуму[12]

Крім того, прожитковий мінімум виступає інструментом безпосереднього впливу на стан функціонування фінансів домогосподарств, адже використання даного показника для встановлення мінімальної заробітної плати, пенсій за віком, різних видів соціальних трансфертів і т. ін. у певній мірі визначає як величину доходів домогосподарства та сплачених податків з отримуваних доходів, так і можливі напрями витрачання коштів, наприклад формування додаткового пенсійного фонду за умови гарантування державою певного рівня мінімального пенсійного забезпечення, тобто орієнтуючись на певну державну політику щодо пенсійних виплат, населення має можливість чіткого прогнозування необхідності здійснення додаткових пенсійних накопичень тощо.

Залучення домогосподарств до фінансових відносин і набуття ними більшої незалежності та самостійності, зумовлюють активізацію позиції даного суб'єкта щодо регулювання власних фінансових потоків, залучення додаткових джерел доходів, здійснення інвестиційних операцій і т. ін., що, в свою чергу,

потребує визначення реальних показників життєдіяльності та соціальних стандартів за для можливості управління власними фінансами для домогосподарства, планування необхідності здійснення майбутніх витрат, щодо забезпечення власного добробуту, розробку стратегій власного розвитку для кожного із учасників домогосподарства та визначення перспективних джерел їх фінансування тощо.

Зокрема це стосується розвитку та становлення персонального податкового менеджменту – як одного із напрямів управління фінансами домогосподарств – планування та контроль за формуванням і надходженням доходів та здійсненням витрат й урегулювання цих потоків грошових коштів у часі дасть змогу отримати максимальний дохід з мінімальними податковими платежами, зокрема це відноситься до вибору часу здійснення страхування життя, отримання освіти, проведення інвестиційних операцій та отримання прибутку по ним тощо.

Крім того, ринкові умови господарювання дають змогу домогосподарствам значно розширити можливі шляхи інвестування накопичених грошових коштів та залучити до даних процесів професійних учасників, як то інститути спільного інвестування, пайові та інвестиційні фонди – які, з огляду на мету функціонування, значно покращують процес ефективного управління заощадженнями для населення.

У розвинених країнах світу існує практика використання послуг персональних фінансових менеджерів та фінансових консультантів, які безпосередньо допомагають клієнтам максимально урегулювати потоки грошових коштів з метою оптимізації сплати податків, використання у повному обсязі всіх можливостей податкових кредитів та пільг, збільшення прибутковості та зменшення ризиковості інвестиційних операцій тощо.

Проте, реалізація діяльності домогосподарств у сфері власних фінансів потребує використання реальних показників соціальних стандартів та гарантій, адже невідповідність соціальних стандартів реальним потребам життя вітчизняних домогосподарств унеможлиблює чіткість і достовірність планування та прогнозування

для населення фінансових потоків, зокрема щодо визначення потреб у здійсненні додаткового пенсійного та медичного страхування, накопичення грошових коштів на здобуття освіти і т. ін.

Висновки та перспективи подальших розробок. Невідповідність соціальних стандартів та норм реальним потребам населення ставить під сумнів дієвість та ефективність соціальних та економічних програм, що мають місце в державі, зокрема нівелює значення базового соціального стандарту – прожиткового мінімуму – як показника мінімальної вартості життя, тобто вартості забезпечення мінімальних, як фізіологічних так і соціальних, потреб для вітчизняних домогосподарств.

Від так, надзвичайно важливою є нагальність проведення заходів щодо приведення показників соціальних стандартів у відповідність до законодавчо закріпленої сутності, на сам перед це стосується:

- доцільності перегляду складу споживчого кошика у відповідності з сучасними медичними стандартами та враховуючи зміни у потребах населення, викликаних вимогами часу та економічними трансформаціями у країні;

- необхідності чіткого дотримання законодавчо закріплених термінів та строків щодо формування, розрахунку та корегування соціальних стандартів та норм;

- важливості чіткого урегулювання законодавчо закріплених соціальних стандартів з реальною необхідністю та важливістю їх для забезпечення гарантованих державою потреб, а також можливостю їх фактичного отримання за умов функціонування домогосподарств в умовах ринкової економіки.

Встановлення показників соціальних стандартів життя, що відображають реальні потреби населення, дасть змогу не лише покращити якість соціальної складової та стандартів життя на рівні держави, а й сприятиме можливості для домогосподарств формування та прогнозування як доходів так і витрат, що є надзвичайно важливим для подальшого залучення домогосподарств до активної

економічної взаємодії та становлення даного суб'єкта як повноправного та самостійного учасника фінансових відносин.

Література

1. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. Юрій, Т. Кізима // Фінанси України. – 2008. – №8. – с.3-10.

2. ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>

3. ЗУ «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14>

4. Там само

5. ЗУ «Про державний бюджет України», 2001-2011 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

6. Пищуліна О. М. Зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму – крок до реформування соціальної політики / О. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2009. - №1(10). – с.106-114

7. Якибчук М. Експеримент: який справжній прожитковий мінімум [Електронний ресурс] / М. Якибчук // Офіційний сайт «Інформаційної служби Бі-Бі-Сі Україна» – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/11/101105_ukraine_minimal_salary_az.shtml

8. Хара В. Реальний прожитковий мінімум в Українів – 2000 грн., – профспілки [Електронний ресурс] / В. Хара// Офіційний сайт аналітично-інформаційного інтернет-видання «ZAXID.NET». – Режим доступу: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/10/8/85000/>

9. Пищуліна О. М. Зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму – крок до реформування соціальної політики / О. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2009. - №1(10). – с.106-114

10. ЗУ «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0347-00>

11. Якибчук М. Експеримент: який справжній прожитковий мінімум [Електронний ресурс] // М. Якибчук // Офіційний сайт «Інформаційної служби Бі-Бі-Сі Україна» – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/11/101105_ukraine_minimal_salary_az.shtml

12. ЗУ «Про державний бюджет України», 2001-2011 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>